

Debreczeni István

„Parasztteológia” – Találkozási pontok a keresztyén hit és a földműves élet határán¹

Kivonat

Ebben az írásban igyekszünk feltárni a földművelés és a hagyományos falusi életmód teológiai dimenzióit. A legföldibb foglalkozásnak több köze van az éghez, mint gondolnánk. A földet művelni és őrizni a lehető legemberibb dolog, ugyanakkor Isten egyik első parancsának teljesítése. A teremtett világhoz való viszonyunk összefügg az Alkotó iránti kapcsolatunkkal. A föld élete és egészsége elválaszthatatlan a mi életünkötől és egészségünkötől. Ezek fényében igyekszünk megfogalmazni a felelősség, az élhető körülmények és az örömteli, teljes élet teológiai irányvonalait, valamint konstruktív párbeszédet indítani korunk és minden kor egyik legalapvetőbb kérdésében.

Abstract

In this paper, we will try to explore the theological dimensions of farming and rural life. The most earthy occupation has more to do with heaven than we might think. Cultivating and caring for the land is the most human thing possible, and at the same time, it is the fulfillment of one of God's first commandments. Our relationship with creation is linked to our relationship with the Creator. The life and health of the land is inseparable from our life and health. In this light, we seek to articulate the theological guidelines for responsibility, livability, and a joyful, fulfilling life, and to engage in constructive dialogue on one of the most fundamental issues of our time and of all times.

¹ Köszönettel tartozom a Sapientia Hungariae Alapítványnak, amiért a II. Kolozsvári Tavasz- napok konferencián való részvételkor és a tanulmány megírása idején Collegium Talentum- ösztöndíjban részesültem.

Bevezetés

A kolozsvári Kétágú templom egyik tornyában hóstáti emlékszoba van berendezve. Talán ma sokakban felmerül a kérdés, különösen, akik nem ismerik Kolozsvárt és történetét, hogy mit keres egy emlék-parasztszoba Kolozsvár központjában, ebben az impozáns templomépületben. S csakugyan kérdéseket vehet fel ennek a tanulmánynak a címe is. Azonban ez a szoba nemcsak annak az egykor – nem is olyan régen – még virágzó kertész és földműves közösségnek² állít emléket, akik a mai Kolozsvár egy részén és a várost körülvevő területeken éltek és gazdálkodtak, ellátva nemcsak a várost, hanem a környéket is friss zöldséggel és étellemmel, hanem egy templomépítő közösségnek is. Ezen túlmenően pedig annak a szoros kapcsolatnak is emléke, amely egykor fennállt a földművelő életmód és a keresztyén hit között, s amelynek utolsó mohikánjai talán még mindig – legyen bár szántás, vetés vagy aratás ideje – vasárnapról vasárnapra ott ülnek a vidéki gyülekezetek kopott templompadjaiban. Talán ez a történelmi örökség, vélt evidencia okozta, hogy az utóbbi bő fél évszázadban alapjaiban megváltozott mezőgazdaság, és a földművelő, vidéki közösségek élete kimaradt a teológiai reflektálás látószögéből. Lehet, hogy egy-két generációval korábban a vetés és aratás, az eső és az aszály, a szűk és bő esztendőök értelmezési kerete még a keresztyén hit volt, s a földművelő munkának és életnek a nyugalom napja és az ünnepnapok szabtak keretet, de mára ez – úgy vélem – gyökeresen megváltozott.

A kommunizmus ateista, industrialista világképe – karöltve faluromboló politikájával –, majd a vallás szekuláris elszigetelése az élet minden más területétől, a technológiai fejlődés és gépesítés a földnek és munkának egy teljesen más, instru-

² A hóstátiak, a hóstátok lakói Kolozsvár középkori városfalain kívül letelepedett, mezőgazdasággal és kertészettel foglalkozó magyar közösségek voltak. Jelenlétük és tevékenységük egészen a 16–17. századig visszavezethető, amikor a gyakran dúló háborúk elől a város védelmébe menekültek, cserében ellátva a város lakosságát terményeikkel és munkájukkal. A századok során kultúrájukban és életmódjukban sajátosan mutatkozott a hagyományörzés és a városi élethez való alkalmazkodás. A kommunizmus idején, a II. világháború után földjeiket államosították, az 1970–1980-as évek erőltetett urbanizációja és iparosítása során pedig még a háztáji birtokaikat is elvették, napjainkban pedig zsúfolt lakónegyedek vannak a helyükön. Csak néhány család volt olyan szerencsés, hogy megtarthatta a házát egy kis kerttel, ahol továbbra is természetthettek némi zöldséget. Bár a rendszerváltás után megindult a restitúciós folyamat, és sok család, többnyire az egykori gazdák gyermekei vagy unokái visszakapták földjeik egy részét, többségük nem tért vissza a földműves élethez, hanem a város gyors terjeszkedéséből hasznot húzva inkább eladták az ingatlanokat, más vállalkozásokba fektetve azok árát. Van azonban még néhány család, akik minden nehézség ellenére folytatják a régi hagyományt. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-neprajzi-lexikon-71DCC/h-7297A/hostatiak-72B8B/> (megnyitva: 2023. 05. 27.).

mentális felfogásához vezetett. A föld és a talaj eszközzé, médiummá vált, hogy a szükséges *inputok* bevitelével bizonyos *outputot* generáljon, lehetővé téve ugyanakkor a különböző támogatások lehívását. Mindeközben a földművelés mint örökölt életforma, melybe a gazda beleszületett, szinte teljesen eltűnt. Maga a „falusi”, „paraszt” megnevezések is negatív konnotációt kaptak, s ironikus módon a földművelés a műveletlenség szinonimájává torzult. A vidéki, többségében földműveléssel foglalkozó közösségekben az „amerikai álom” – vagy talán a kiút a kilátástalanságból – a faluról városra, istállóból az iskolába, s majd az irodába való „feljutás” lett. Vagy ami napjainkban még jellemzőbb, az elvándorlás és munkavállalás nyugat-európai országokban. Ezzel együtt az itthon maradó gazdák kiiregednek, a kis családi gazdaságok lassanként eltűnnek, helyüket – és földjeiket – pedig átveszik a nagy vállalkozások. Mindezzel együtt a falvak, közösségek arcképe is gyökeresen átalakul.

Miért számít mindez egy teológusnak?

A Hóstát tragikus története, illetve a mezőgazdaság átalakulása az elmúlt időszakban nem jelenti szükségképpen sem a hagyományos földművelés és falusi életmód megszűnését, sem pedig a mezőgazdaság és keresztyén hit végleges szétválását.

A földművelés és vidéki lakosság tekintetében Románia az Európai Unióban élen jár: népességének közel fele vidéken él³ (az EU 30% alatti átlagával szemben),⁴ illetve aktív lakosságának egynegyede mezőgazdaságban és kapcsolódó területeken tevékenykedik,⁵ míg az EU-ban ez átlagosan 4,5%.⁶ A belső népességmozgás szilárd városról falura irányuló tendenciát mutat.⁷ Ezzel egy időben észlelhető a vidéki életnek egyfajta reneszánsza: egyre többek számára válik vonzóvá a vidék-

³ Tudorel, Andrei (ed.): *România în cifre. Breviar Statistic*. București 2019, 10.

⁴ Urban and Rural Living in the EU. <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/edn-20200207-1> (megnyitva: 2023. 05. 15.).

⁵ Tudorel: i. m. 23.

⁶ Archive: Farmers in the EU – statistics. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Farmers_in_the_EU_-_statistics&oldid=357532 (megnyitva: 2023. 05. 15.).

⁷ A puszta adatok felületes következtetésekre adhatnak okot. A városról falura történő népességmozgás legnagyobb arányban a fejlődő nagyvárosok vonzáskörébe irányuló mozgást jelenti. A 2011-es népszámlálás utáni belső migrációról lásd az erdelystat.ro kimerítő elemzését: <http://statisztikak.erdelystat.ro/cikkek/bels-migracio-romaniaban-es-erdelyben-a-2011-es-nepszamlas-utan/94> (megnyitva: 2023. 05. 18.).

re költözés, bár jellemzően valamely nagyváros közelében, mert gazdaságosság, egészség, függetlenség, természetközelség szempontjából előnyösebbnek vélik, miközben továbbra is elérhetőek a nagyváros munkalehetőségei és szolgáltatásai.

Ezek a statisztikák és folyamatok bizonyára érvényesek a keresztyén és református népességre is. A református gyülekezetek jelentős része falusi közösségekből áll, melyek jellemzően számottevő mezőgazdasági területtel is rendelkeznek.

Az tehát jól látható, hogy a mezőgazdaságnak a mai napig nagy jelentősége van a romániai, erdélyi és református népesség életében. Ha pedig mindezt a mezőgazdaságnak az ökológiai válságban és a globális élelmezésben való felelősségének és szerepének perspektívájában látjuk, nyilvánvalóvá válik, hogy a kérdés sokkal nagyobb figyelmet igényel, teológiai szempontból is.

Meggyőződésem, hogy – amint a GEKE⁸ a diaszpórateológiára vonatkozó tanulmányában megfogalmazza – a protestantizmus lényeges dimenziója az élet egészére való orientáció a maga sokrétű, társadalmi és egyházi összefüggésében.⁹ Ebben a teológia és az egyház kihívása, ugyanakkor nagy lehetősége, hogy a legkülönbözőbb találkozási pontokban tanúskodjon az evangéliumról, és mozdítsa elő ezáltal a társadalom életét.

Hogyan közelítsük meg?

A nagy kérdés ezek után az, hogy hogyan közelítsük meg a kérdéskört a keresztyén hit nézőpontjából, anélkül, hogy elszigetelve, szakterületekre szaggatva helyeznénk górcső alá a szerteágazó, de mégis egy egész képet alkotó aspektusokat. Vagy létezik-e olyan gyűjtőlencse, amely által szintézisben láthatók, értelmezhetők az ökológia, agrártudományok, szociológia, politikai teológia, szociáletika, vagy éppen a protestáns spiritualitás hozzájárulásai a téma megértéséhez? Hogyan segíthet hozzá a teológia a hagyományos földművelés és falusi élet értékmentéséhez és a keresztyén hit integrálásához a mai mezőgazdaság életébe?

Vizsgálódásom két különböző, s mégis gyümölcsözően összekapcsolható gondolatrendszeren alapszik. Az első az úgynevezett agrárizmus (*agrarianism*), amely megadja azt a kifejezéstárt és módszert, amely segítségével leírható és kritikailag vizsgálható a földművelés és falusi életmód témája. A másik Miroslav Volf

⁸ Az Európai Protestáns Egyházak Közössége, melynek tagegyháza a Romániai Református Egyház is.

⁹ Fischer, Mario – Rose, Miriam (Hrg.): *Theologie der Diaspora. Studiendokument der GEKE zur Standortsbestimmung der evangelischen Kirchen im pluralen Europa*. Wien 2019, 214.

koncepciója a virágzó, jó életről, amely segítségével a téma integrálható a teológia kereteibe.

Wendell Berry és az agrárizmus

A Wendell Berry,¹⁰ Norman Wirzba, Ellen F. Davis és mások által képviselt agrárizmus mint társadalomfilozófiai, ökológiai, és bizonyos értelemben teológiai mozgalom/irányzat megértéséhez vissza kell mennünk a megnevezés gyökeréhez: a földművelés szóhoz, mely a latin *ager* (föld) és *cultura* (művelni) szavakból származik.¹¹ Berry értelmezésében az agrárizmus főként a föld, a kultúra és a kultusz egységére tekint.¹² Eszerint a föld és az emberi élet a földön egyszersmind vallásos, hitbeli kérdés is. Norman Wirzba, a Duke Divinity School teológiaprofesszora szerint az agrárizmus „egy átfogó világnézet, amely egy szinoptikus vízióban foglalja össze a föld és kultúra egészségét”.¹³ Fő szervezőelve az az állítás, hogy az emberek, az emberi közösségek és a teremtett világ egészségét csak a köztük lévő helyes, harmonikus kapcsolaton keresztül lehet elérni, amely Isten világra vonatkozó szándékán alapul.

Ebből kifolyólag az agrárizmus feltételez egy sajátos szentírásolvasatot, egy exegetikai perspektívát. Ezen olvasat alapján megfogalmazható egy bizonyos elmélet: a jelenlegi helyzetre való kritikus reflexió, valamint a jövőbeli gyógyulás, az egészség, vagyis a fenti harmonikus egység keresése a föld, az ember és Isten között. A kritikai reflexió azt jelenti, hogy az agrárizmus komolyan veszi egyrészt azt, amit a természettudományok révén megismerhetünk a világról, másrészt pedig azt, amit magunkról és az emberiségről tudunk a társadalomtudományok és a humán tudományok alapján. Azonban minden elméletalkotáson túl az agrárizmus gyakorlat: egy életmód, amelyet az élet védelmének, megőrzésének és ünneplésének a Teremtő előtti felelőssége vezérel.¹⁴ „Agráriusnak lenni annyit tesz, mint

¹⁰ Wendell Berry (sz. 1934) az agrárizmus talán legfontosabb és legbefolyásosabb képviselője. Több mint 40 könyv szerzője, mindemellett a Kentucky állambeli szülőfalujában élő földműves. Bár formális teológiai képzéssel nem rendelkezik, számos teológust, filozófust és ökológust inspirált, köztük Norman Wirzba, Ellen F. Davis, Eric T. Freyfogle.

¹¹ Wirzba, Norman: Introduction. Why Agrarianism Matters – Even to Urbanites. In: Wirzba, Norman (ed.): *The Essential Agrarian Reader: The Future of Culture, Community, and the Land*. Kentucky 2003, 7.4, epub.

¹² Berry, Wendell: *The Unsettling of America: Culture & Agriculture*. Counterpoint, Berkeley 2015, 91.

¹³ Wirzba: *Introduction: Why Agrarianism Matters*, 7.11.

¹⁴ Uo. 7.18.

hinni abban, hogy nincs szükségünk a fényes gazdasági jövő hipotetikus ígéreteire ahhoz, hogy boldogok legyünk. Amire szükségünk van – termőföld, tiszta víz, napsütés, közösségi együttműködés és bölcsesség –, az már megvan, vagy meg lehetne, ha figyelmünket és energiánkat az élet forrásainak védelmére és ünneplésére fordítanánk.”¹⁵

Meglátásom szerint több olyan kapcsolópont is megfigyelhető, amelyek révén az agrárizmus gazdagíthatja teológiai szemléletmódunkat. Az élet holisztikus megközelítése, az ember és a teremtett világ Isten szándéka szerinti összetartozása, valamint a teremtés és a földi élet védelme és megőrzése iránti elkötelezettség összhangban van a keresztyén világnézettel. Továbbá az agrárszemlélet gazdagítja a Biblia olvasását és megértését, amely bővelkedik mezőgazdasági utalásokban, mindeközben pedig elősegíti a mezőgazdaság, az ökológia és a földművelő közösségek keresztyén értelmezését, illetve önértelmezését.

Miroslav Volf és a virágzó élet

Miroslav Volf¹⁶ szemléletében a teológia és a keresztyén élet egyik kiemelt aspektusa a *flourishing*, amely az ő értelmezésében a jó, igazi, élni érdemes élet jelzője.¹⁷ A fogalom pontos meghatározása és elhatárolása (főként a jólét-teológiától, ugyanis a *prosperity* és a *flourishing* között látszólag csak árnyalati különbség van) nemcsak magyarrá fordítva jelent kihívást, azonban Volf tudatosan vállalkozik erre, hangsúlyozva, hogy világ- és életigenlő gondolkodása mögött a hit üdvtörténeti dimenziója mindvégig elsőbbséget élvez.¹⁸ Ezt világosan kifejezi a mottóként idézett Róma 14,17, melynek mindkét része egyformán lényeges: „Hiszen az Isten országa nem evés és ivás, hanem igazság, békesség és öröm a Szentlélekben.” A páli idézet mintájára a gyümölcsöző életnek három dimenzióját, komponensét határozza meg: a jól vezetett élet (a cselekvés etikai komponense mint az igazság[osság] analógiája), a jól menő élet (a körülménykomponens mint a békesség analógiája), valamint a jóleső/örömteli élet (affektív komponens mint a Szentlélekben

¹⁵ Uo. 7.25.

¹⁶ Miroslav Volf (sz. 1956) a Yale Divinity School teológiaprofesszora, a Yale Center for Faith and Culture alapító igazgatója. Teológiáját leginkább a párbeszéd és a hídépítés jellemzi: a keresztyén hit és a közélet, illetve különböző felekezetek, vallások és etnikai csoportok között. <https://faith.yale.edu/people/miroslav-volf> (megnyitva: 2023. 05. 27.)

¹⁷ Volf, Miroslav–Croasmun, Matthew: *For the Life of the World. Theology That Makes a Difference*. Brazos Press 2019, 13.

¹⁸ Volf, Miroslav: *Flourishing. Why we need religion in a globalized world*. Yale University Press, New Haven/London 2015, 81.

való öröm analógiája). A jól vezetett élet főként a keresztyén felelősségvállalására utal a teremtett világ és embertársaink iránt. A jól menő élet – amelyben békeségünk lehet – főként az irányításunkon kívül eső, társadalmi, gazdasági, politikai stb. kontextusra vonatkozik. A jóleső, örömteli élet a keresztyén hitben megélt élet igenlését jelenti, és az afölötti, Istenre irányuló örömet fejezi ki. Volf szerint amennyiben mindhárom feltétel – a földi lét korlátaihoz mérten – teljesül, akkor beszélhetünk gyümölcsöző, jó életről. Jóllehet ez tökéletesen nem valósulhat meg ebben az életben, mégis – Volf szavaival – a teológiának feladata, hogy „Istennek a Jézus Krisztus élete, halála, feltámadása, megdicsőülése és dicsőséges visszajövele általi önkinyilatkoztatásának fényében felismerje, megfogalmazza és ajánlja a gyümölcsöző élet vízióját és az arra vezető utat.”¹⁹

Az agrárizmus kritikai módszerére és a virágzó élet fogalmának strukturálására, valamint az erdélyi kontextusban élő gazdákkal készített interjúkra alapozva a következőkben röviden bemutatom a téma főbb kérdéseit.

Virágzó földművelés

1. Jól művelni a földet

A bűn valósága a teremtéshez való viszonyunkban és ezáltal a földművelésben kézzelfogható következményekkel jár. A modern mezőgazdaság nagymértékben felelős a legsúlyosabb ökológiai károkért: a vízkészletek kimerüléséért, az elsivatagosodásért és a talajerózióért, valamint a vízforrások, az élelmiszerek és a légkör szennyezéséért.²⁰ A természetet romboló és kizsákmányoló magatartásunk háttérben egy torz erkölcs áll, amelyet az agrár írók produkcionista etikának neveznek,²¹ vagy a termelés és fogyasztás erkölcsi rendjének. Az *agribusiness*²²-szé válása által a mezőgazdaság elszakad az erkölcsiségtől, legfeljebb a külső etikai büntetőkoriátok szabnak valamelyest gátat a gazdasági prioritások monopóliumának.²³ Ez a megközelítés azt a benyomást kelti, hogy az élelmiszer végső soron egy ipari-gazdasági

¹⁹ Volf, Miroslav–Croasmun, Matthew: *For the Life of the World*, 11.

²⁰ Berry, Wendell: *The Unsettling of America: Culture & Agriculture*. Counterpoint, Berkeley 2015, 23.

²¹ Davis, Ellen F.: *Scripture, Culture, Agriculture. An Agrarian Reading of the Bible*. Cambridge University Press, Cambridge–New York 2009, 23.

²² A mára elterjedté vált *agribusiness* fogalom megalkotása az USA egy korábbi mezőgazdasági államtitkárának nevéhez fűződik, Berry a fogalmat a földművelés és az ipar végzetes összemosásaként értelmezi. Berry: *The Unsettling of America*, 153.

²³ Elsősorban az Országos Mezőgazdasági Kifizető Ügynökség (APIA) által folyósított támogatások, ill. azok megvonása révén az észlelt szabálytalanságok következtében.

produktum, és nem a föld termése. Ez pedig egyenes úton vezet ahhoz, amit a földtől való elidegenedésnek neveznek. A fogyasztók már nem ismerik a földet, ahonnan származnak, és ahonnan az élelmiszer származik, ezért már nem tisztelik, és nem érznek felelősséget érte.²⁴ A termelők gépesítik nemcsak a föld megművelését, hanem a földről és végső soron a teremtett világról való felfogásu(n)kat is. Elkezdtek a földet és a teremtett világot nyersanyagként tekinteni, amelyet a gépeknek és a tudománynak kell átalakítaniuk egy legyártott Paradicsommá.²⁵ Ez szorosan kapcsolódik egy másik veszélyhez: a specializálódáshoz. Ezt elsősorban a dezintegráció és a totális kontroll, a mezőgazdasági totalitarizmus jellemzi: törekvés a természet kiszámíthatatlanságától és rendjétől való függetlenedésre egy technológiailag és kémiailag ellenőrzött mesterséges környezet kialakítása révén.²⁶ Így a mezőgazdaság, amely az emberiség első és legfontosabb megbízatása volt, az agrártudomány és a közgazdaságtan területén dolgozó szakemberek feladatává válik.

A föld mint ajándék és örökség

Bizonyos, hogy változásra van szükség a földhöz és földműveléshez való viszonyulásunkban. Bár az európai uniós és állami agrárpolitika is egyre nagyobb hangsúlyt fektet a környezetkímélő megoldásokra és fenntarthatóságra,²⁷ mind ez csak tüneti kezelés. Volf etikai dimenziójának fényében a cél az lenne, hogy a földművelésben is – csakúgy, mint az élet és a munka bármely más területén – az iránytű Isten és az ő szava legyen. Ez azt jelenti, hogy a talajról, a munkáról, önmagunkról és a teremtett világ egészéről alkotott felfogásunknak és a hozzájuk való viszonyulásunknak azon kell alapulnia, amit Isten mond róluk. Az ember nem tud igazságosan cselekedni valamivel vagy valakivel szemben, ha nem látja azt méltónak rá. Ha egy gyomos mező valahol egy erodált erdélyi domboldalon csak egy élettelen anyag vagy egy eszköz az uniós pénzekhez való hozzáféréshez, akkor nem leszünk képesek igazságosan dolgozni azon a mezőn, törődve annak szükségleteivel, a környezet egészségével vagy a rövid távú haszonszerzésünk érdekében használt technológiák és vegyszerek hosszú távú hatásaival.

Mit jelent a keresztyén hit szemszögéből látni a földet? A Szentírásban számos olyan metaforát és leírást találunk, amely az ember, Isten népe és a föld viszo-

²⁴ Berry: *The Unsettling of America*, 55.

²⁵ Uo. 60.

²⁶ Uo. 75.

²⁷ Lásd az Európai Bizottság által megfogalmazott, 2023–2027-re szóló Közös Agrárpolitikát (CAP – Common Agrarian Policy: 2023–2027). https://agriculture.ec.europa.eu/common-agricultural-policy/cap-overview/cap-2023-27_en (megnyitva: 2023. 05. 27.).

nyát hivatott meghatározni. Az egyik fontos kép a *nachala*, amely fényében a föld bizonyos szabályokhoz és feltételekhez kötött, ajándékba kapott örökség.

Ajándékba kapott, mivel az ember sem nem teremtette, sem nem érdemelte meg, hanem Istentől kapta, hogy uralkodjon fölötte, művelje és őrizze azt.²⁸ Szabályokhoz és feltételekhez kötött, mivel a föld végső soron az Úré, termékenysége és Isten áldásának garanciája rajta attól függött, hogy Izrael hűséges volt-e a vele való szövetséghez parancsolatainak betartásával, vagy sem. Ennek függvényében a föld egyszerre áldás és ítélet eszköze is lehetett.²⁹ Az Ószövetség történetei azt bizonyítják, hogy Izraelnek e feltételektől való elfordulásával el kellett viselnie a tragikus következményeket: a földet megszállták és elvették tőlük, a nép nagy részét pedig száműzetésbe kényszerítették.

Ugyanakkor az Ígélet Földje nem egy állandó ajándék, hanem csak addig birtokolhatják, amíg megfelelően használják.³⁰ A föld végső soron Isten tulajdona, amelyen az ember csak jövevény (vö. 5Móz 10,14; 3Móz 25,23), ezért a népnek nem mai értelemben vett tulajdonjog, hanem csak használati jog adatik fölötte, az azon való lakhatási joggal.³¹ Ezt fejezi ki a szombat és a szombatév, amelynek megtartásával az ember elismeri Isten szuverén uralmát a teremtett világ fölött, illetve meg nem tartásáért a kiűzetést kell elszenvedniük a földről, míg az be nem bepótolja elmulasztott szombatéveit.³²

Mint ajándék, amely ideiglenes és feltételekhez kötött, egyben örökség is, amely nemcsak térben, hanem időben is létezik.³³ Mint ilyen, a föld és az azt a jelenben használó közösség többdimenziós kapcsolatok hálójában él: Istennel, más emberekkel, akikkel megosztják, és azokkal is, akik utánuk fogják örökölni. Méltónak lenni ez örökségre azt jelenti, hogy bölcsen és hűségesen sáfarkodunk a ránk bízott földdel.

Mindezek fényében feltétlenül szükséges úgy látni a világot, mint Isten jó teremtését és ajándékát az emberiségnek, megérteni a bűn és a megváltás dinamikáját, és megérteni a Föld gondozására vonatkozó felelős hivatásunkat. Ha erre készek vagyunk, akkor rendelkezni fogunk azokkal az erkölcsi készségekkel,

²⁸ Berry, Wendell: *The Gift of Good Land*. In: Wirzba, Norman (ed.): *The Art of the Commonplace*. Berkeley 2002, 295–296.

²⁹ Northcott, Michael: *Place, Ecology and the Sacred. The Moral Geography of Sustainable Communities*. London/New Delhi/New York/Sydney 2015, 17.

³⁰ Berry: *The Art of the Commonplace*, 296.

³¹ Uo.

³² Davis: *Scripture, Culture, Agriculture*, 99.

³³ Berry: *The Art of the Commonplace*, 297.

amelyekkel kezelni tudjuk a földművelés legkonkrétabb és legégetőbb kérdéseit is. Azonban még a legjobb szándék mellett is a földművesek a körülményeik által korlátozottak. Noha a mezőgazdasági tevékenység felelősségteljes átalakulásának alulról kell kiindulnia, az egyes gazdálkodóktól, a földhöz és a teremtett világ egészéhez való viszonyuktól, néhány külső feltételnek is teljesülnie kell.

2. Jól menő földművelés

A mezőgazdaságot globális szinten meghatározó tendenciák drámai következményekkel járnak, főként a kis, családi gazdaságokra épülő falusi közösségekre nézve – nemcsak hazánkban, hanem világszinten. Miközben kívülről sok esetben csak annyi látszik, hogy a parcellák és a rajtuk dolgozó gépek egyre nagyobbakká válnak, eközben a falusi közösségeknek rendre szembe kellett – vagy továbbra is kell – nézniük a kis családi gazdaságok megszűnésével, a fiatalok elvándorlásával, magas alkoholfüggőségi mutatókkal, munkalehetőség és megfelelő iskolák hiányával, egyszóval nem megfelelő életszínvonallal. Az agrár írók meglátása szerint mindezekért nagymértékben felelős az úgynevezett gyarmati, koloniális gazdaság, amely a mezőgazdasági nyersanyag kivonásával és minden kész termék behozatalával a korábban nagymértékben önfenntartó, független és lokális gazdasági körforgásban működő falusi közösségeket fogyasztói társasággá teszi, s ezáltal függővé és kiszolgáltatottá a globális gazdasági szereplőkkel és különböző támogatásokkal szemben.³⁴ Vagyis a föld nem a helyi közösség és a rajta élő gazdáknak terem gyümölcsöt, hanem a mezőgazdaságot uraló agrárelit számára, akik mintegy *franchise*-fiókként működtetik a helyi termelőket.³⁵

A Szentírás figyelmes olvasása felfedi, hogy a földtulajdon és földhasználat kérdésében meghatározó politikai és gazdasági tényezők fontos teológiai kérdések is egyben. A mai jelenségek archetípusai, ősmintái felismerhetők már az Ószövetségben is. Az izraeli agrártársadalom törzsi és családi *nachalákra* épülő jellege azt feltételezte, hogy az Istentől ajándékba, örökségül kapott föld a családok és

³⁴ Uo. 203.

³⁵ Mint Vandana Shiva beszámol róla, az olyan kereskedelmi óriások, mint a Pepsi és a Cargill, amelyek az indiai mezőgazdasági ágazat hatalmas részét uralják, sokmillió rúpiás profitot szerezve exportálták a rizset, miközben India területén éhezési hullám söpört végig. Ez csak egy példa a számtalan eset közül, amelyek a globális mezőgazdaságban uralkodó gazdasági viszonyokról árulkodnak. Shiva, Vandana: *Globalization and the War Against Farmers and the Land*. In: Wirzba, Norman (ed.): *The Essential Agrarian Reader: The Future of Culture, Community, and the Land*. University Press of Kentucky, Kentucky 2003, 17.30, epub.

törzsek önfenntartásának, függetlenségének és szabadságának a biztosítéka.³⁶ Ezzel szemben áll az egyiptomi centralizált földtulajdonnal járó kizsákmányolás és kiszolgáltatottság vagy Aháb hatalommal való visszaélése a szegény Nábót földjének elvételekor (1Kir 21,1–15) mint a két gazdaságmodell összeütközésének legmarkánsabb példája.³⁷ A Biblia és a keresztyén teológiai hagyomány megfelelő alapot nyújt arra, hogy ezekkel a kérdésekkel teológiai foglalkozzunk, őszinte (ön)kritikát gyakoroljunk, és keressük a gyógyulás útjait.

A földművelés társadalmi-politikai-gazdasági vonatkozásai olyan összetett rendszert alkotnak, amelyet szinte lehetetlen teljesen átlátni. Az agrárizmus szempontjából legaggasztóbb, hogy egy olyan mezőgazdasági rendszerben, amelyet a maximális profitszerzés, a minél nagyobb kontroll és a technológiai innováció iránti vágy motivál, figyelmen kívül hagyják a társadalmi „költségeket”. Paradox módon a föld egészségét és a mezőgazdasági termelés biztonságát az emberi felelősség és gondoskodás, tehát az egészséges gazdálkodó közösségek biztosítják. Ezért az agrár írók rendkívül fontosnak tartják e közösségek fenntartásának szükségességét a termőföldek helyi tulajdonjogának védelmével, a multinacionális agrárvállalkozások befolyásának és monopóliumának csökkentésével, a helyi gazdasági körforgások létrehozásával, a helyi termelés, feldolgozás és fogyasztás jogi és pénzügyi eszközeinek garantálásával, valamint a függetlenség és önfenntartás megfelelő körülményeinek hosszú távú biztosításával.

Jóllehet körülményeink nagy részét nem mi irányítjuk, de – amint Volf megjegyzi – „[a]z általunk létrehozott társadalmi struktúrákkal szemben nem vagyunk teljesen tehetetlenek, amelyek léte részben az általunk elfogadott normáktól függ, és amelyek működését mindennapi részvételünk tartja fenn”.³⁸ Ez azt jelenti, hogy a virágzó élet tevékenységi komponense – keresztyén közfelelőségünk – alapján befolyásolhatjuk azt a társadalmi-gazdasági-politikai kontextust is, amelyben élünk, és amely nagymértékben meghatározza körülményeinket. A gazdálkodás és a vidéki élet esetében ezeket a tényezőket nem szabad kihagyni a teológiai reflexióból.

Pozitív változások előmozdításához elengedhetetlenek az erős, összetartó gazdaközösségek. Az egyes gazdák megélhetése és élete helyett inkább a gazdaközösségekre kellene összpontosítani. Azonban úgy tűnik, hogy a romániai gazdák nem tulajdonítanak ekkora jelentőséget a mezőgazdaság közösségi aspektusának. Ez bizonyos értelemben érthető egy posztkommunista országban, ahol a kény-

³⁶Northcott: *Place, Ecology and the Sacred*, 123.

³⁷Davis: *Scripture, Culture, Agriculture*, 111.

³⁸Volf: *Flourishing*, 57.

szerkollektivizálás emléke még mindig sok gazdát kísért. A közösségbe vetett bizalom helyreállításához és az együttműködés erősítéséhez többre van szükség, mint a kölcsönös előnyök ismeretére. Ezt a „többet” Volf a megbékélés és a megbocsátás gyakorlatában látja, ami a közösségek harmonikus működésének az alapja és feltétele. Ehhez foglalkozni kell a múlt sebeivel, a kulturális, etnikai, vallási és személyes különbségekkel, és a megbékélt kapcsolatokon keresztül az egész – személyes, közösségi és teremtett – emberi világunk jólétét kell keresni.

3. Örömteli földművelés

Az öröm és az élet integritásának kérdése a földművelés és a vidéki élet kontextusában nehezebben meghatározható, mint a jó élet tevékenységi és életkörülményi dimenziói. Ez részben azért van így, mert az affektív dimenziót szinte lehetetlen elkülöníteni a másik kettőtől, és azért is, mert az igazi öröm nem az élet külső dolgaiban gyökerezik, és nem is tisztán lelki állapot, hanem – ahogy Volf írja – a dolgok és a világ Istenben való élvezete.³⁹ Az öröm a teremtett világgal való helyes élésben és a teremtett dolgok helyes használatában rejlik. Belden C. Lane szerint az ökológiai tudatosság keresztyén alapja nem a potenciális ökológiai katasztrófáktól való félelem, sem pedig a környezetpusztítás miatti büntudat, hanem a természettel való felelős és örömteli együttélés.⁴⁰ Ezáltal a jó életnek – és földművelésnek – a három dimenziója egy spirállá kapcsolódik össze, melyben a felelősség, az élhető körülmények és az öröm nélkülözhetetlenül összetartoznak.

A nehézségek ellenére a megkérdezett gazdák és az agrárirók segítenek megformálni a földműves élet azon aspektusait, amelyek hozzájárulnak ahhoz, hogy az ember a helyén legyen, megtapasztalja az élet integritását, és végső soron örömet érezzen.

Jellem

Mind a megkérdezett gazdák, mind pedig az agrárirodalom szerint a megfelelő jellem döntő fontosságú a jó földműves élethez. Ez a jellem egyrészt a bibliai világnézetből fakad, az Istenhez és a teremtett világhoz való helyes viszonyunk megértéséből. Ez a földművelésnek mint hivatásnak az ősforrása, amint ezzel az 1Móz 2,15-ben szembesülünk. Másrészt ez olyasvalami, amit „útközben” sajátít-

³⁹ Volf: *A Public Faith*, 62.

⁴⁰ Lane, Belden C.: *Ravished by Beauty. The Surprising Legacy of Reformed Spirituality*. New York 2011, 19–20.

hatunk el, tanulhatunk meg. A földműves jellem legfontosabb elemei a hivatás, felelősség, kitartás, mértékletesség és a gyakorlati bölcsesség. A földművelő ember jelleme határozza meg a különböző helyzetekben tanúsított hozzáállást. A kritikus helyzetekben (mint az időjárás kiszámíthatatlansága okozta bizonytalanság, veszteségek) nélkülözhetetlen megküzdési erőforrást jelenthet a megfelelő viszonyulásmód. A helyes jellem azonban sokkal több, mint megküzdési stratégia: egyben az öröm forrása is. Ha valaki elhivatott e foglalkozás és életmód iránt, rendelkezik a kellő jellembeli adottságokkal, és ezeket gyakorolva képes áldozatokat hozni és önuralmat gyakorolni egy jobb ügy érdekében, ha elég bölcs ahhoz, hogy meghozza a helyes döntéseket, kitartó a várakozásban és a kétségek között, végül pedig elégedett és hálás az eredményért, és kész az egészet újrakezdeni – azt örömtelivé és beteljesedetté teszi a földműves életet.

Egészség

Az egészség a mezőgazdaságban is lényeges kérdés. A megkérdezettek a fizikai és a mentális egészséget egyaránt összefüggésbe hozzák munkájukkal: a fizikai munka végzése, amelyre ezen a területen intenzíven szükség van, jótékonyan hat a szervezet erőnlétére, még akkor is, ha a legtöbben kényelemből és abból az általános felfogásból, hogy a fizikai munka valami alacsonyabb rendű, mint a szellemi munka, megpróbálnak ettől elmenekülni. Berry az egészséget a teljesség és a szentség összefüggésében ábrázolja.⁴¹ Szerinte életünket és jóllétünket nem szabad a test és a lélek, valamint az ember és környezete szétválasztásával értelmezni és ápolni, csak az egészség és a betegség egyes kérdéseire összpontosítva. Ehelyett – ahogyan az napjainkban lassan általános vélekedéssé válik – Berry az élet holisztikus megközelítését javasolja: az emberi életet nem az egésztől elkülönítve, hanem annak részeként kell értelmezni és élni, a test és a lélek, a férfi és a nő, az egyén és a közösség egységében, a természet és a teremtett világ részeként és a vele való békés együttélésben. Ez összhangban van az emberi élet egységére és integritására vonatkozó bibliai szemlélettel is. Ez az egység a testi lét és a lélek összetartozására, az embernek a teremtés közösségéhez való tartozására, és végső soron mind az embernek, mind a teremtett világ egészének a Szentháromság Is-

⁴¹ Berry itt az angol *health* (egészség), *heal* (gyógyítani), *whole* (egész, teljes) és *holy* (szent) szavak közös indoeurópai gyökerére utalva fejt ki a szavak jelentése közti szoros összefüggést. Berry, Wendell: *Health is Membership*. In: Wirzba, Norman (ed.): *The Art of the Commonplace*. Counterpoint, Berkeley 2002, 144.

tenhez való tartozására utal. A földművelő élet olyan környezetet feltételez, amelyben ezt az integritást a mindennapokban megélheti az ember. Már tudományosan is alátámasztható, hogy a természetközeli élet, amely a földművelés és a vidéki élet szükségszerű velejárója, jótékony hatással van az egészségre.⁴² Berry számos egészségügyi probléma elterjedését (például a depressziót vagy szenvedélybetegségeket) a vidéki térségben a hagyományos földműves élet tönkretételének és általánosan az élet napjainkban tapasztalható széttöredezettségének is tulajdonítja,⁴³ miközben vallja, hogy a jól végzett munka és a jó táplálkozás – amelyek a jó földművelés velejárói – jó egészséghez is vezet.⁴⁴

Hit

Abból a bibliai alap gondolatból kiindulva, hogy a föld művelése és megőrzése az ember első és elsődleges hivatása, a „dolgozni annyi, mint imádkozni”⁴⁵ mondat is más megvilágításba kerül. A föld felelős sáfáraiként az emberek mindennapi munkájukkal teljesíthetik Istentől kapott megbízatásukat. A földdel való bensőséges kapcsolat magában foglalja az Istennel való kapcsolatot. Ez nem csak mint erkölcsi imperatívusz érvényesül, hogy méltónak bizonyuljunk a föld ajándékára,⁴⁶ hanem a hála és megelégedés átélésének lehetősége is az Isten gondviselésének egészen „kézzelfogható” megtapasztalása révén.⁴⁷

Az egészséges, teljes és szent életszemlélet és életgyakorlat csakis hitből fakadhat. A bibliai felfogás önmagunkról, a világról és az Isten előtti felelősségünk-ről, továbbá a Szentírásnak a földműves életre, a gazdaságra, a politikára vonatko-

⁴² Northcott tudományos bizonyítékokat hoz arra, hogy a gyermekek szabadban töltött ideje és a nem emberi fajokkal való érintkezés fontos forrása a gyermekek fejlődésének, valamint mentális és fizikai egészségének, vagy hogy azok a betegek, akik az ablakukból fákat és nem épületeket látnak, gyorsabban felépülnek a műrétekből; míg számos fizikai és mentális betegség, önkárosítás, öngyilkosság, étkezési zavar vagy elhízás a természettel való érintkezés hiányára vezethető vissza. Northcott: *Place, Ecology and the Sacred*, 3.

⁴³ Berry: *The Art of the Commonplace*, 99.

⁴⁴ A fenti megvilágításban talán hasznos lenne szociológiailag is megvizsgálni például az alkoholfogyasztásra vonatkozó statisztikákat, illetve a háttérükben fellelhető magyarázatokat. Egy 2015-ös felmérés szerint Romániában a legintenzívebb alkoholfogyasztók általában a falvakban élő 50–64 év közötti férfi mezőgazdasági munkások. https://adevarul.ro/economie/stiri-economice/harta-alcoolului-cata-bautura-consuma-romanii-arata-portretul-bautorului-aprig-celui-prudent-infografie-1_559559d4cfbe376e35ccf402/index.html

⁴⁵ „...to work is to pray.” Berry: *The Art of the Commonplace*, 258.

⁴⁶ Uo. 299.

⁴⁷ Davis: *Scripture, Culture, Agriculture*, 79.

zó számtalan, ma is oly aktuális utalása vagy Isten gondviseléséről szóló tanítása mind ugyanabba az irányba mutat: a helyes, békés és örömteli földműves élet csak hit által lehetséges.

Összegzés

Ez a tanulmány távolról sem meríti ki teológiailag a mezőgazdaság és a vidéki élet minden aktuális kérdését. Nem vállalkozhat arra sem, hogy végleges megoldásokat kínáljon a feltárt problémákra. Ámde a téma rövid felvázolása meghívásként szolgálhat egy közös asztalhoz a teológusok, az egyházak, a földművesek és a közélet előljárói számára, ahol a Szentírás fényében megvitathatják és kereshetik a megoldásokat korunk egyik legtöbb kérdést felvető életterületén. Összefoglalásként, és a témáról való további párbeszéd ösztönzése reményében, a következő alapelveket és célkitűzéseket fogalmazhatjuk meg:

- ✦ életünk minden területét vissza kell csatolni Istenhez, az élet forrásához
- ✦ felelősségteljes és gondoskodó viszonyt kell kialakítanunk a földdel, odafigyelve annak igényeire
- ✦ helyre kell állítani a helyi közösségeket a megbékélés, szabadság, függetlenség és az öfenntartás feltételeinek megteremtésével
- ✦ komolyan kell venni keresztyén felelősségünket a társadalomért, mégpedig alulról építkezve
- ✦ fel kell hívni a figyelmet e kérdésekre a közéletben, az egyházi és akadémiai életben

Ha mindez megvalósul, bizonyára pontosabban fogjuk érteni és hűségesebben fogjuk teljesíteni Istentől kapott sáfárságunkat e világban.